

Modernistyczny gmach Sejmu Śląskiego w Katowicach wzniesiony w latach 1925–1929; źródło: www.edus.pl

Śląsk częścią II RP

Uzyskanie tzw. polskiego Górnego Śląska było dla rozwoju II RP ogromnie ważne – przyniosło w przyszłości dochody z eksportu (80% całego eksportu pochodziło z autonomicznego województwa śląskiego). Ziemia ta była najcenniejszą z dzielnic, bez której II Rzeczpospolita byłaby zupełnie innym państwem (pozbawionym węgla, cynku, magistrali kolejowej). „Analizując odradzenie się państwa polskiego po zakończeniu I wojny światowej, podkreśla się przede wszystkim ważną rolę bitwy warszawskiej w 1920 roku, zwanej »cudem nad Wisłą«. Warto jednak pamiętać, że tak jak miała ona przełomowe znaczenie dla polskiej granicy wschodniej, za równie ważny uznaje należy dla granicy zachodniej górnośląski »cud nad Rawą« (niewielką rzeczką przepływającą przez Katowice), który dokonał się w latach 1919–1921” [za: www.edus.pl].

Polska przyznała województwu śląskiemu status autonomiczny już w trakcie trwania kampanii plebiscytowej. Była to decyzja polskiego Sejmu Ustawodawczego z 15 lipca 1920 r. mająca zachęcić Górnoślązaków do głosowania za Polską. Po przyłączeniu części Górnego Śląska do Polski posiadanie **autonomii** stało się dla mieszkańców województwa śląskiego i reprezentujących ich partii ważnym elementem tworzenia własnej polityki. Pozwalało współdecydować o wielu regionalnych sprawach. Dawało możliwość wydatkowania części wypracowanych na tym terenie środków finansowych na różne lokalne przedsięwzięcia, bez potrzeby uzyskiwania aprobaty ze strony rządu Warszawy. Nowo powstałe w 1922 r. województwo śląskie było najmniejszym pod względem powierzchni w Polsce. Zajmowało zaledwie 1,1% terytorium kraju. Było jednak najgęściej zaludnione – zamieszkiwało je 4,4% ludności Polski.

Województwo miało charakter pograniczny. Na południu historyczne Księstwo Cieszyńskie (wchodzące przed I wojną światową w skład monarchii Habsburgów) rozdzielone było granicą polsko-czechosłowacką, wytyczoną na mocy decyzji Rady Ambasadorów z 28 lipca 1920 r. Na zachodzie historyczny pruski Górny Śląsk przycinała od 1922 r. granica polsko-niemiecka, wytyczona na podstawie decyzji Rady Ambasadorów z 1921 r. i po podpisaniu przez Rzeczpospolitą i Niemcy konwencji genewskiej (15 maja 1922 r.) „o zapewnieniu ciągłości życia gospodarczego oraz ochrony mniejszości na terenach plebiscytowych w granicach obu państw”. Obszar ten posiadał własne, odrębne organy wła-

dy. Najważniejszym z nich był regionalny parlament, liczący 48 posłów (od 1935 r. – 24 posłów) – **Sejm Śląski**. Nadano mu szerokie kompetencje ustawodawcze i powierzono nadzór nad administracją lokalną, policją, sądownictwem, opieką zdrowotną, szkolnictwem, przemysłem i handlem, polityką socjalną, rolnictwem, transportem, budownictwem oraz religią. **Uchwałwał odrębny dla polskiego województwa śląskiego budżet i dysponował własnym, niezależnym od Skarbu Państwa Skarbem Śląskim, z własnymi rezerwami złota przechowywanymi do 1939 r. w specjalnym skarbcu w podziemiach budynku Urzędu Województwa Śląskiego.**

Sejm Śląski miał siedzibę w Katowicach. Wybierany był w **pięciu-przymiotnikowych wyborach** (po raz pierwszy w 1922 r.). Organem wykonawczym Sejmu Śląskiego była **Śląska Rada Wojewódzka**, na której czele stał wojewoda. **Pierwszym wojewodą** został w 1922 r. znany przedwojenny polski działacz narodowy **Józef Rymer**. Z zakresu autonomii państwo polskie wyłączało: kwestie wojskowe, sprawy zagraniczne, sądownictwo i politykę celną. Nie mógł o tych sprawach decydować ani Sejm Śląski, ani wojewoda śląski. Ponieważ autonomia została nadana przez państwo polskie, mogła również zostać zniesiona przez Sejm RP większością konstytucyjną.

Z perspektywy niemieckiej polski Górny Śląsk był ukazywany jako obszar pogrążony w kryzysie, tymczasowo oderwany od Niemiec. Niemiecki pisarz Robert Kurpiun w 1922 r. użył wobec niego określenia „oderwany kraj” (*Entrissenes Land*), tworząc obraz cierpiącej granicy. Rzadkością było używanie w języku polityki niemieckiej oficjalnej nazwy „województwo śląskie” – częściej nazywano te ziemie Wschodnim Górnym Śląskiem (*Ost-Oberschlesien*). Wizerunek modernizowanych i unowocześnianych niemieckich miast, takich jak Gliwice, Bytom czy Zabrze, miał kontrastować z powojennym obrazem miast polskiego województwa śląskiego. Przy okazji miało to potwierdzać propagandową tezę o *polnische Wirtschaft*. Tymczasem we wspomnieniach polskich utrwalili się taki oto obraz nowej powojennej rzeczywistości: **„Dla mnie był to najpiękniejszy dzień życia, kiedy wojska polskie wkroczyły do Katowic, kiedy na rynku stolicy nowego województwa odbywały się wspaniałe uroczystości przyjmowania Śląska przez Polskę. Było to spełnieniem marzeń mego życia”** – opisywał Wojciech Korfanty 20 czerwca 1922 r., gdy polskie oddziały pod dowództwem gen. Szepetyckiego przekroczyły starą granicę. Na krótkim odcinku przemarszu wojsko miało aż 30 bram

powitalnych. **„Żyliśmy przez długi czas w śladzie patriotycznym, jedna uroczystość goniła drugą i jedna parada następowała po drugiej. Szerokim masom zdawało się, że teraz już nastał raj u nas”** [W. Korfanty, *Odezwa do ludu śląskiego*, 1927 r.]. Okres dwudziestolecia międzywojennego na Śląsku zakończył pochód nazistów, którzy rosnąc w siłę, stopniowo uczynili z regionu bazę wypadową do aneksji: najpierw Sudetów, potem całkowitej likwidacji Czechosłowacji, a 1 września 1939 r. – agresji na Polskę.

CIĘKAWOSTKA

Istnieją na mapie Górnego Śląska miejsca, które są doskonałym świadectwem jego etnicznego zróżnicowania. Przykładem jest miasteczko Wilamowice (położone między Oświęcimiem a Bielsko-Białą) – ośrodek tzw. etnolektu wilamowskiego. Początki miejscowości sięgają XIII–XIV w. Znacząca część mieszkańców zajmowała się tkactwem, a małżeństwa zwykle zawierano wewnątrz społeczności. Ludność była dwu- lub trójjęzyczna. W czasie II wojny światowej automatycznie cała enklawa językowa została uznana za germańską. Językoznawca Adam Kleczkowski uznał wilamowski za dialekt języka niemieckiego. Podobnym przykładem „wyspy językowej” jest dzielnica Gliwic – Bojków. Jej mieszkańcy aż do zakończenia II wojny światowej posługiwali się tzw. gwarą szywałdzką – specyficznym, starodawnym niemieckim uzupełnionym o słowiańskie zapożyczenia.

Żydzi górnośląscy a Gliwice

Łączenie w niemieckich wypowiedziach propagandowych problemów mniejszości żydowskiej i polskiej stało się specyficzną cechą górnośląską. Konwencja górnośląska z 15 maja 1922 r. brała pod ochronę mniejszość niemiecką i polską na obszarze plebiscytowym. Dokument stał się także „sprzymierzeńcem” mniejszości żydowskiej na tym terenie. Przewodniczący gliwickiej gminy żydowskiej Artur Kochmann wziął w obronę Franza Bernheima, zwolnionego z pracy w oparciu o ustawy rasowe. Rada Ligi Narodów w Genewie odwołała decyzję o zwolnieniu, a dodatkowo powołała specjalny komitet na czele z Kochmanem, który miał strzec praw mniejszości żydowskiej na obszarze plebiscytowym. Związek Żydowskich Gmin Wyznaniowych z siedzibą w Gliwicach stał się reprezentantem wszystkich pokrzywdzonych Ży-

dów górnośląskich. Był to wyjątkowy przypadek nieobowiązywania ustaw norymberskich na niemieckim Górnym Śląsku. Niestety w 1937 r. w wyniku nieprzedłużenia konwencji przez Polskę i Niemcy sytuacja Żydów się zmieniła – zostali oni obywatelami drugiej kategorii, a w 1938 r. padli ofiarą tzw. nocy kryształowej i zostali pozbawieni majątku.

TROPY BIBLIOGRAFICZNE:

- I wojna światowa na Śląsku. Historia – literatura – kultura*, red. G.B. Szewczyk, R. Kaczmarek, Oświęcim 2016
- Cisek J., Cisek M., *Do niepodległości*. Warszawa 2008
- Historia Górnego Śląska*. red. J. Bahlcke, D. Gawrecki, R. Kaczmarek, Gliwice 2011
- Haffner S., *Prusy bez legendy. Zarys dziejów*. Warszawa 1996
- Kaczmarek R., *Powstania Śląskie 1919–1920–1921*, Encyklopedia Województwa Śląskiego, Instytut Badań Regionalnych Biblioteki Śląskiej, t. 6, 2019
- Pajewski J., *Odbudowa państwa polskiego*. Warszawa 1985
- Województwo Śląskie (1922–1939)*. Zarys monograficzny, red. F. Serafin, Katowice 1996.

Opracowanie: Anna Pikulska-Stępień
Dział Edukacji i Promocji
Kierownik: Ewa Chudyba
Skład: Marcin Gołaszewski | Rysunki: Marta Keler
Dyrektor: Grzegorz Krawczyk
Muzeum w Gliwicach | www.muzeum.gliwice.pl

ŚLĄSK

– 1000 lat burzliwej historii

SPOTKANIE 8

Śląsk w czasie I wojny światowej i w dwudziestoleciu międzywojennym

Wojna francusko-niemiecka z lat 1870–71 zakończyła się proklamacją II Rzeszy Niemieckiej i ogłoszeniem pruskiego króla Wilhelma I Hohenzollerna niemieckim cesarzem. A zatem wraz z Prusami Śląsk stał się częścią Cesarstwa Niemieckiego i w tym układzie przystąpił do Wielkiej Wojny. Wyrazem głębokiej sympatii cesarza do Śląska, szczególnie do Wrocławia, było świętowanie pierwszej uroczystej defilady wojskowej w tym mieście, a nie w Berlinie. W wyborach do Reichstagu (jednoizbowy organ władzy ustawodawczej) Śląsk dysponował odpowiednio 13 mandatami w rejencji wrocławskiej, 12 w opolskiej oraz 10 w legnickiej.

Wielka Wojna (1914–1918)

W 1914 r., 100 lat od zwycięskiej bitwy z Napoleonem (patrz: folder 7), ogłoszono powszechną mobilizację na front. W Niemczech obowiązkowa służba wojskowa obejmowała mężczyzn w wieku od 17 do 45 lat. Także Polacy na Śląsku zgłaszali się do punktów werbunkowych, w większej mierze z przymusu niż z przekonania. Świadczy o tym stosowanie prewencyjnych aresztowań przywódców ruchu narodowego pod pretekstem zdrady i szpiegostwa. Zawieszono również wydawanie większości polskich gazet. Szacuje się, że z terenów Górnego Śląska (gdzie przeważała ludność polska)

powołano do wojska ok. 25% mężczyzn, wysoko wykwalifikowanych robotników z kopalń, zastępowanych później jeńcami wojennymi. Podobnej sytuacji nie było w innych niemieckich regionach przemysłowych, jak np. w Zagłębiu Saary i Ruhry. Do walki w sprawie niemieckiej zniechęcały także gorsze warunki materialne górnośląskich rodzin (względem warunków materialnych mieszkańców innych części Rzeszy). Naturalnie pojawił się problem braku siły roboczej, co zagrażało produkcji. Wydłużano czas pracy, zatrudniano kobiety. Jednak stale pogarszające się warunki bytowe (związane ze wzrostem cen czy niedostateczną apro-wizacją) doprowadzały do wybuchów strajków pacyfikowanych przez władze na mocy ustawodawstwa wyjątkowego. Omawiane w ramach poprzedniego tematu (patrz: folder nr 7) zagadnienia kulturkampfu, nacjonalistycznych rygorów polityki językowej, społecznej i religijnej wywarły wpływ na postawy Polaków i nastroje mieszkańców Śląska w latach Wielkiej Wojny.

Jesienią 1914 r. w związku z sukcesami wojsk rosyjskich w Galicji zaczęto gromadzić oddziały i budować umocnienia na granicy. Obawy przed ofensywą rosyjską były jednak bezpodstawne. Błędne zwycięstwa Paula von Hindenburga nad carską armią w pierwszych dwóch latach wojny zapoczątkowały kult feldmarszałka. Na jego cześć

Narada sztabu wojsk niemieckich w pałacu w Pszczynie, od lewej stoją: generał Paul von Hindenburg, cesarz Wilhelm II, generał Erich Ludendorff; źródło: Archiwum Państwowe w Katowicach

gminie przemysłowej Zabrze nadano nazwę Hindenburg (1915 r.).

Idea wojny błyskawicznej (*blitzkrieg*) nie spełniła się, co było widoczne już w pierwszym roku konfliktu. Pokłosiem przedłużającej się wojny była zapaść gospodarcza spowodowana odpływem pracowników na front oraz brakiem surowców i żywności w wyniku blokady transportu. Stopniowo ograniczono przydziały kartkowe dla mieszkańców Śląska, a wiele zakładów pracy zamknięto. Sytuacja ta wpływała szczególnie dotkliwie na Wrocław, który miał status twierdzy, w związku z czym magistrat obciążony był ogromnymi wy-

Strona tytułowa tekstu
Ustawy konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego zawierającego statut organiczny Województwa Śląskiego z 15. lipca 1920 roku; źródło: Śląska Biblioteka Cyfrowa

